

TÜRK TARİHİNİN TETKİKİ BAKIMINDAN TÜRKÇE VESİKALARIN EHEMMİYETİ

Helmuth Scheel, Berlin

Tarih ilminde vesikaların tetkiki ve araştırılması kendine mahsus yardımcı bir ihtisas sahası teşkil eder. Tarih tetkiki bakımından bu ihtisas büyük bir ehemmiyeti haizdir; çünkü vesaik tetkiki sayesinde elde edilen neticeler medenî inkişafın rabitalarını vazih ve emin bir şekilde göstermektedir. Bundan maada vesikalar tarihî hakikat ve vak'aları tesbit etmek kudretini haizdirler. Umumî kanaata göre, vesika hukukî bir hâdiseyi bir maksat ve zamanın itiyatlarına müsteniden tesbit eder. Bu tarif anlaşıldığı takdirde, vesikanın kıymeti tahakkuk etmiş olur. Tabiatıyla aynı tarif tarihî metni havi vesikalara da şamildir. Bu suretle bir çok tarihî hadisleri daha esaslî tanıyıp, anlamak ve haklarında daha sahih fikir edinmek mümkün olur; vekayiname ve diğer kayıtlar da bu hususta bize malûmat verebilirler; fakat bunlar ekseriyetle muhtelif sebeplerle, ancak bir dereceye kadar bitaraf ve sahihtirler. Bunu aydınlatmak için, bir misal alalım: Eskiden takriben skolâstik devirde bir çok tarihçiler, malûm olduğu üzere, zamanlarının hâdiselerini pek bitaraf olarak nakletmemişler, bazı hâdisatı bililtizam gizlemekle, muğlak ve sahih olmayan bir şekle sokmuşlardır. Vesikaların neşr ve tetkiki sayesinde, bu gibi hallerde cari fikirler ekseriyetle değişmiştir. Neticede vesikalar, sikke kitabe v.s. müverrihleri, milletlerin tarihî inkişafı hakkında hakikata muvafık malûmat edinmek yolunda sahih ve kat'î rehber hizmetini görür.

Orta zamandan XIX. asrın başlangıcına kadar, vesikalar Orta Avrupa milletler arasında, tarihî menba bakımından mühim bir rol oynamamış, umumiyetle dâva, mülkiyet iddiası ve emsali meselelerin hallinde müsbit evrak olarak kullanılmışlardır. Bundan başka mukavele veya imtiyaz vesaiki olarak büyük rol oynamışlardır. Tarihçiler, XIX. asrın bidayetinden itibaren, vesikaların muhteviyatından tarihî menba olarak istifade etmeğe başlamışlardır.¹

¹ Krş. F. Philippi, *Einführung in die Urkundenlehre des deutschen Mittelalters* (Berlin und Leipzig, 1920), mukaddime (s. 3—22).

Buna mukabil türk tarihnüvislerinin, çok daha evvel, türk devletinin kurulduğu tarihlerden beri, vesikalara tarihî kıymet verdikleri, hattâ eserlerine esas tuttıkları dikkate değer. Türk tarihî vesikaları, ilk defa XVI. asrın ikinci yarısında Nişancı Feridun Ahmed tarafından toplanmış ve neşredilmiştir. Sultan Murad III.'a ithaf edilmiş olan bu eser Osmanlı devletinin tesisinden itibaren vesaiki ihtiva etmektedir.¹ Prof. Mükrimin Halil, 1921 de neşrettiği bir eserinde, bu vesikaların, Osmanlı devletinin ilk devresine, yani XV. asrın yarısına kadar olan kısmının sahte olduğunu gerçi ikna edecek tarzda isbat etmiştir;² fakat ben bu hükmü bir az tahfif etmek isterim; çünkü benim kanaatımca, bu vesaik sahte olmaktan ziyade, türk milleti ve hükümdarlarının şan ve şerefini tanıtmak emellerinden doğmuş müsbitelerdir. Bu eserin ihtiva ettiği diğer vesikalar³ ise, hakikî olarak kabul edilebilecek mahiyettedirler ve, bu sebeple, türk tarihine mühim bir menba teşkil ederler.

Vesika tetkiki yalnız bunların muhteviyatından istifade etmeğe münhasır kalmamalıdır. Her şeyden evvel vesikaları okuyup, çözmek lâzımdır. Bu keyfiyet ise, ilk nazarda görüldüğü kadar, kolay değildir. Bugün ilmin muhtelif sahalarında an'enenin inkıtaa uğradığı ve bazı şeylerin unutulduğu müşahede edilmektedir. Bilhassa alâkadar âlimlerin, vesikaları tetkik için, kendilerini büyük bir gayret ile paleografya ilmine hasretmeleri lâzımdır. Ancak bu suretle vesikaların mahiyeti doğru dürüst tayin edilebilir. Dikkat edilmesi icap eden daha bir çok noktalar vardır. Ekseriya vesikaların tarihi yoktur, gönderilen hakkında malûmat dahi mevcut olmayabilir, gönderenin imzası bulunsa bile, ekseriyetle okunaklı değildir. Vesikaların original, yani tasdikli mi, yoksa tasdiksiz mi olduğu tesbit edilmelidir. Ancak bu suretle hakikîliği tahakkuk eder; bu şeraitin bizzarurî evvelce tayini ise, bir vesikanın kıymetini ihdas eder. Bu suretle bazan pek mühim olan vesaik parçalarının tarihini tesbit etmek mümkün olur.

Şimdiye kadar tetkik edilen türk vesaiki arasında, diğer milletlerine nisbeten, sahte evrak pek azdır. Mamafih vesaikin bir sahtekârın eline geçerek bilâhara su-i istimalé uğradığı da olmuştur. Gayr-ı kanunî bir şekilde de tanzim edilen vesikalar vardır; meselâ timar ve ziamet beratları gibi vesikalar. Bu sebeplerden dolayı, vesaikin titiz ve doğru olarak tetkiki lâzımdır.

¹ *Münşaat as-salâtin*, 2 cilt, İstanbul, 1264 ve 1265.

² Krş. *Tarih-i osmanî encümeni mecm.*, nr. 62 : 77, s. 161 ve nr. 78, 79 ve 81. J. H. Mordtmann'ın *Ungarische Jahrbücher*, VIII, 1928, s. 164—171 deki makalesi de burayı alâkadar eder ve mühimdir.

³ Ayn. esr., s. 168, sonndan bir evvelki paragraf.

Vesaik ilmine alelümum *diplomatik* denilmektedir. Bu sahada ilk esas eseri fransız benedikt tarikine mensup, takriben 1650 senelerinde yaşamış olan rahip Jean Mabillon yazmıştır. J. Mabillon bu eserinde vesaikin hakikîliği üzerine ilmi münakaşalarda bulunmuştur. Vesaik tetkiki sonraki asırlarda genişlemiş ve tekâmül etmiştir. Bu ilme mühürlerin tetkiki de ilâve edilmiştir. Bu sahada kâğıdın keyfiyeti ayrıca bir rol oynamaktadır. Vesaik ilmi inkişaf ettikçe, vesika şekillerinin bir birleri ile olan beynelmül münasebetleri de tahakkuk etmiş ve bu meyanda garp memleketleri kançılıyaları ile türk elçilikleri arasındaki irtibat dahi tesbit edilmiştir.

Vesaik ilmi kürsüsü fransada *École des Chartes*'ta, Viyanada ise, vesaik imli üstadı Sickel'in riyaset ettiği tarih ilmi enstitüsünde kurulmuştur. Sickel'in talebelerinden Paul Kehr son zamanlara kadar Berlindeki *Monumenta germaniae historica* enstitüsüne riyaset etmiştir. Bu müessese bugün Prof. Stengel'in riyasetinde *Reichsinstitut für die ältere deutsche Geschichite* ismini taşıyan yeni bir enstitüye tebdil edilmiştir. Bundan başka Almanya (Berlin-Dahlem)'da *Preussisches Geheimes Staatsarchiv*'de bir arşiv enstitüsü (IfA) vardır. Bu enstitü devlet arşivleri için mütehassis yetiştirmektedir.

Vesaik ilmi, hâlâ mevcut bir çok inşa kitaplarında görüldüğü gibi, eski Türkiye'de öteden beri memur yetiştirme usulünün esasını teşkil etmiştir. Şüphesiz burada da an'ane zamanla inkıtaa uğramıştır. Bu sebeple Türkiye dışında bulunan bir çok müsteşrikler vesaik ilmini yeniden diriltmeğe çalışmışlar ve bir takım yeni eserler yazmışlardır. Bu eserlerin başlıcalarını, maalesef pek erken vefat eden, avusturyalı Prof. Kraelitz-Greifendorst¹ ile macar devlet arşivi evrak memuru Ludwig Fekete² telif etmiştir. Alman türkiyatçısı Georg Jacob da türk vesikaları üzerine bir çok eserler neşretmiştir.³ Bu eserleri bilâhare diğer âlimlerin eserleri tedricen takip etmiştir. Yeni Türkiye'de, Atatürk'ün dahiyane idaresi altında tarih ilmine büyük bir ehemmiyet verildiği andan itibaren, türk vesikalarının tetkiki de büyük bir alâka uyandırmıştır. Son seneler içinde bir çok türk âlimleri vesikalar hakkında değerli neşriyatta

¹ *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, Wien, 1922.

² *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit in Ungarn*, Budapest, 1926.

³ a. *Deutsche Übersetzungen türkischer Urkunden*, 7 cüz, Kiel, 1919—1922 ; b. *Türkische Urkunden aus Ungarn*, cüz 1 (Veröffentlichung der Doktor-Hermann-Thorning-Gedächtnisstiftung), Kiel, 1917 ; c. *Der Islam mecmuasının muhtelif nushalarında mevcut münferit vesikalar*.

bulunmuşlardır. Bu türk âlimleri; Prof. J. H. Mordtmann 'ın daha 1928 senesinde kaydetmiş olduğu gibi, millî bir vazife ifa etmiş bulunuyorlar. Bu teşebbüsün yapılması pek elzemdir; çünkü mufassal ve yeni bir türk tarihinin temellerini kurmak, en başta türk âlimlerine düşen bir vazifedir.

Bu hususta evvelâ yapılacak iş Türkiye dahilinde mevcut bütün vesaiki tespit edip, mümkün olduğu takdirde, bir arşivde toplamak yahut, hiç olmazsa, buldukları yeri kaydetmektir. Bilâhare bu vesikaları tetkik ve tanzim etmek lâzımdır. Çerçevesi çok geniş olan bu vazifeyi ehemmiyetsiz bulmamalıdır. Bu sahada ilmi bakımdan hazırlanmış ihtisas sahibi kimselerin senelerce çalışmaları lâzımdır. Bunun için yüksek tahsil görmüş kimseler, bilhassa ayrıca vesaik ilmi ile iştigal etmiş tarihçiler tercih edilmelidir. Bu kimselerin mükemmel türkçeden başka arapça ve farsça bilmeleri zarurî şartlardan biridir. Bilâhare metodlu ve muntazam bir firhist (repertorium) tanzim etmek lâzımdır; bu suretle mevcut vesaiki göz önünde bulundurmak mümkün olabilir. Bu fihristin, Topkapı Sarayı müzesi müdürü Tahsin Öz'ün *Arşiv kılavuzu*'nda yaptığı gibi mufassal bir fihrist (regesten) halinde tanzimi muvafıktır.¹

Bunların yapılması türk âlimlerin millî, siyasî mühim bir vazifesini teşkil eder. Bu vazifenin ehemmiyetini bir kaç misal ile kısaca tenvir etmek kabildir.

Malûm olduğu üzere, ecnebî tarihçiler asırlardan beri Türkiye üzerine bir çok kitaplar yazmışlardır. Bu eserlerin bir kısmı zamanımıza kadar menba olarak kullanılmaktadır. Bu eserler, umumiyetle, türklerin idareleri altına aldıkları milletlere barbarca muamele ettiklerini, her şeyi yalnız tahrip ettiklerini ve medeniyet tekâmülüne mani olduklarını iddia etmektedirler. Bu iddiaların hakikate uymadığı çoktan beri malûm olduğu halde, hâlâ tekrar olunmaktadır. Hakikate uymayan bu isnatlar ekseriya din farklarından olmuştur. Tabiatıyla, dünyanın her tarafında olduğu gibi; burada da, harp esnasında, her hangi bir memleket felâkete uğramış olabilir. Sulh zamanında ise, her galip, kendi menfaati icabı, sükûnet ve asayişini temine çalıştığı gibi, türkler de aynı şekilde hareket etmişlerdir. Fakat iddia ancak vesikaların yardımı ile en sahih bir şekilde ispat edilebilir.

Buraya ilâvesi icap eden bir husus daha vardır. Tarih ilminin vazifesi, yalnız milletlerin başından geçen büyük vakaları sıra ile kaydet-

¹ Mezkûr eserin 1. kısmı 1938 senesinde, 2. kısmı bir kaç ay evvel İstanbul'da basılmıştır. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* mecmuasının, c. 93 (1939), s. 408 de bunun kıymetinden bahsetmiştim.

mekten ibaret değildir. Bu ilim mazinin umumî hayatı ile meşgul olur; yalnız fikir ve medeniyet bakımından değil — çünkü bu sahada malûmat edinmek için, kâfi derecede eser mevcuttur — günlük hayat bakımından da, bu sahada malûmat edinmek için, zamanımıza kadar muhafaza edilmiş menbalar pek fazla değildir; bu hususta bilhassa vesikaları dikkatle tetkik etmek lâzımdır. Bu vesika menbaları milletlerin karakteri bakımından bizi bir hayli tenvir etmektedir. Vesaik ilminin yardımı ile iktisat, idare ve esas kanun tarihi bakımından malûmat edinmek imkânları bulunduğunu ilâve etmek isterim.

Vesaik araştırması neticesi elde edilen bütün bu malûmat menbalarını dikkate alacak olursak, türk tarihinde, bilhassa ilmin bu sahasında, yeni ve mühim vazifelerin ortaya çıktığını görürüz.

Vesika malzemesi bakımından en zengin memleket Türkiye'dir. İleri de bütün teferruatı ile umumî ve yeni bir türk tarihinin yazılabilmesi için, türk âlimlerinin vesikaları üzerine mütalâada bulunmuş olmaları lâzımdır. Bu sahada âlimleri senelerce uğraştıracak malzeme vardır. Türklerin ulu önderi Atatürk, aynı zamanda türk tarihinin dahiyane üstadı ve kâşifi, bunu ilk defa düşünmüştür. O hayatta iken, bu vasi mikyastaki malzemenin toplanıp, intizama konulması için, büyük bir program hazırlamıştır.

Vesaik tetkikinin tarih ilminin bazı sahalarında ne kadar büyük bir kıymeti haiz olduğu bir kaç misal ile izah olunabilir.

Yukarıda kaydettiğim gibi, türkler hakkında, bilhassa idareleri altına aldıkları milletlere karşı muameleleri üzerine eskiden beri bir çok yanlış fikirler ileri sürülmüştür. Türklerin mağlûplarına karşı gayet müsamahakâr davrandıkları ve bu milletlere müslümanlığı kabulü zorlamadıkları çoktan beri malûmdur. Türk devletinin gösterdiği bu müsamahanın belki de idare bakımından sebepleri vardır, fakat daha sonra malûm olduğu üzere, bu hareket devletin aleyhine olmuştur. Türkiye'nin idaresinde bulunan ecnebî milletler yalnız kendi kültür ve kanunları dahilinde yaşamakla kalmayıp, bir de ayrıca kendi hâkimlerini bulundurlardı. Eski türk kadısının itibarı pek büyük ve adilâne muamelesi pek tanınmış olsa gerek; çünkü ecnebîler dahi ekseri haklarını kendi hâkimleri vasıtasıyla aramaktan içtinap ederler ve davalarını türk kadısının hükmüne havale ederlerdi. XV. asırda Fatih Sultan Mehmed tarafından bir ferman buyurulmuştur.¹ Bu fermanda Blagaj kadısına, gayr-i müslim iki ecnebî arasında zuhur eden bir davayı şeriata göre halletmesi emrolunmuştur. Ka-naatimce bu ferman kadıya mezkûr davayı kendi fikrine göre serbest, bitaraf ve âdilâne halletmesini, fakat şeriata muhalif harekette bulunmamasını emretmiştir. Türk hükümdarının bu emri gayr-i müslim tebaanın

¹ Kraelitz, *Türkische Urkunden*, s. 54, nr. 6.

refahını ne derece gözettiğini ve geniş hudutları içinde bütün tebaalarının adilâne muamele görmesini ne derece istediğini bildirmektedir. Kanaatimce muhteviyatı bu kabilden daha pek çok vesaik mevcuttur. Ancak bu vesikalar yardımı ile türklerin ecnebi tebaalarına karşı muameleleri hakkında bugün bile tesiri olan yanlış fikirleri tashih etmek mümkün ve elzemdir.

1606 senesine müsadif Sitvatorok muahedesi türk vesikalarının neşri buna güzel bir misal teşkil eder. Türkiye dışında yazılan tarihî eserler bu muahedenin yalnız lâtince metnini tanımışlardır. Bu metnini almancaya tercümesi Zinkeisen tarafından neşredilmiştir.¹ Bu muahede ile bağlı mahut hudut cerhi ve tecavüzü hâdiseleri bir çok münakaşalara ve fikir ihtilâflarına sebebiyet vermiştir. Diplomasi bakımından müstakil Ofen beylerbeyi avursturyalıların bu muahede hilâfına harekette bulduklarını iddia etmiş, avusturyalılar ise, bilâkis türklerin bu muahede ahkâmına mugayir harekette bulduklarını iddia etmişlerdir.²

Bu muahedenin türkçe ve aynı derece muteber lâtince metinleri biri birleri ile mukayese edilecek olursa, her iki tarafın da haklı veya haksız olduğu neticesi elde edilir. Bu netice, paradoks görünmekle beraber, hakikattir. Bunun asıl sebebini arayalım: Malûm olduğu üzere, umumiyetle hudut münazaalarının başlıca sebebi, hudutların bermutat sarîh bir şekilde tespit edilmemesidir. Eskiden hudutlar vazîh bir şekilde tespit edilmezdi; bu suretle bazı kasabalar iki hükûmete vergi vermek mecburiyetinde kalırlardı.³ Vergiyi vermedikleri, veya geciktirdikleri zaman, borç 20 misli artardı. Türkçe ve lâtince asıl metinler mukayese edilirse, bir çok mutabık olmayan aksama tesadüf olunur. Bu aksaklık daha bir çok muahedemelerde görülür. Noradounghian, türk muahedelerini topladığı eserin mukaddimesinde bu müşkilâtın bahsetmiştir.⁴ Bu uygunsuzluğun sebepleri malûmdur: ecnebi mümessillerin türkçesi umumiyetle zayıftı. Türk mümessilleri ise, İbrahim Müteferrika gibi bir kaç müstesna, garp dillerini bilmezlerdi. Siyasî mümessiller beraberlerinde kendi lisanslarında yazılı bir muahede müsveddesi getirirlerdi. Şifahî müzakerelerde tercümana ihtiyaç hasıl olurdu, bunlar itimat edilir kimseler olmayıp, umumiyetle bilhassa o zamanın divan lisanına nazaran türkçeleri pek bozuktu. Bu tercümanlar divan lisanına vakıf değillerdi. Bu suretle hu-

¹ Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, III., Gotha, 1855, s. 617. Bu muahedenin türkçe metni için bk. L. Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archiv des Palatins Nikolaus Esterhazy*, Budapest, 1932, s. 3.

² L. Fekete, ayn. esr.

³ Krş. ayn. esr., s. XXXVII.

⁴ Gabriel Effendi Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottomane*, Paris, 1897.

sule gelen anlaşmalarda hata mevcut olduğu sonradan meydana çıkıyordu; muahede nushaları tezatlarla dolu olduğu için, ileride bir çok münazaalara sebebiyet veriyordu. Tarihçiler sonradan mukabil tarafın suçlu olduğuna hüküm vermişlerdir. Vesikaların araştırılması sayesinde eski müverrihlerin haksız ve şiddetli hükümlerini tadil etmek, hiç değilse, daha muvafık bir şekle sokmak mümkün olur. Bu suretle Osmanlı hükümdarları ve bilhassa mes'ul devlet ricali hakkında şimdiye kadar verilmiş olan hükümleri nisbeten tashih etmek imkânı elde edilmiştir.

Bir çok müverrihler, maalesef, meşgul oldukları mevzû üzerine mevcut menba ve eserlerin lisanına vakıf değillerdir. Bu suretle müverrihler alâkalı oldukları eserlerden ya sarf-ı nazar etmişler, yahut da her zaman pek itimat edilir olmayan tercümelere baş vurmuşlardır. Bunun neticesinde bir çok mûglâk ve yanlış fikirler meydana gelmiştir. Geçenlerde teslim aldığım bir doktora tezinde XVIII. asır sadrazamlarından birinin karaktersizliği ileri sürülmekte ve bir çok müzakerelerinde bir neticeye varılmaması bu insanî zafına hamledilmekte idi. Bu hüküm o zaman Türkiye 'de bulunan garbî Avrupa devletlerinin birinin elçisinin raporuna istinat etmektedir. Türk menbalarının esası tetkiki bu hükmün yanlış olduğunu meydana çıkarmıştır. Türkler bu sadrazamı mahir bir devlet adamı, dürüst, karakter sahibi ve dindar olarak tanırlar. Muasırlarının kanaatine göre bu sadrazam daima millet ve vatanın menfaatlerini gözetmiştir. Eğer doktorayı yazan zat, türkçe bilmiş ve türk menbalarını tetkik etmiş olsa idi, yahut bu sadrazam hakkındaki vesikalar neşredilmiş olsa idi, böyle bir hükme sahip olmazdı.

Bu misal de vesika tetkikinin, bilhassa hâlâ muğlâk ve yanlış fikirlerde dolu türk tarihinin tetkiki bakımından haiz olduğu ehemmiyeti göstermektedir. Burada en büyük vazife tabiatıyla vesikaları neşrecek olan türk âlimlerine düşmektedir. Bu hususta tesadüf edilecek müşkülâtı takdir etmek lâzımdır. Yukarıda arzettiğim gibi, diğer memleketlerde senelerden beri tecrübe neticesi elde edilen metodlardan azamî derecede istifade etmek lâzımdır. Eski türk vesikaları diğer dillerde yazılı (ekseriyetle lâtince ve grekçe) vesikalara nazaran diplomatik ilmi ve bilhassa paleografya bakımından kendine mahsus bazı güçlükler arzederler. Bu sebeplerden dolayı, yukarıda kaydedtiğim gibi, mükemmel osmanlı türkçesi, farsî ve arabî bilmek lâzımdır. Ancak bu suretle muhtelif tarzda tahrir edilmiş el yazılarını çözmek mümkündür. Bilhassa müteaddit dairelerde ikinci derece memurlar tarafından yazılmış olan bu vesikalar pek mütenevidirler. Bilhassa siyakat yazısının okunması pek müşküldür; çünkü, malûm olduğu üzere, harflerin noktaları yazılmamıştır. Bu vesikaların tetkikinde daima o zaman Türkiye idaresinde bulunan macar, bul-

gar v.s. dillerin de yer isimlerini tespit etmek icap ettiğinden, bu lisanelara da hâkim olmak lâzımdır; aksi takdirde bu gibi mesailin halli imkânsızdır.

Bütün sultan tuğralarının silsilevi koleksiyonu, sadrazam, devlet adamları ve hattâ Kırım hanlarının pençelerinin türk vesika tetkikinde hizmetleri pek büyüktür. İdare bakımından çok mühim vazifeler ifa etmiş olan kadıların hâlâ bir listesi mevcut değildir. Keza eski mühür damgalarının bir fihristi de aynı derecede mühimdir; bunlar ters olarak yazılır olduklarından, ekseriya nâtamam bir şekildedirler.¹

Bütün bu izahat vesika tetkikini Türkiye'de de, diğer memleketlerde olduğu gibi, müstakil bir ilim şubesi haline getirmek icap ettiğini gösterir; ancak bu suretle üniversite ve arşiv ihtiyaçlarına göre mütehasşis yetiştirmek mümkündür. Esaslı bir tahsil görmeden bu ilimde muvaffak olmak imkân haricindedir. Bu hususta yalnız lisana hâkim olmak kifayet etmez. Bu milli türk vazifesini hakikaten erbabının eline teslim etmek hususunda gayet titiz davranmak icap eder.

¹ *Abhandlungen über die Siegel der Araber, Perser und Türken* (*Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Kl.*, 1848).